

POLITICKÝ KONTEXT TVORBY ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

MICHAL KOŘAN

Smyslem této kapitoly je charakterizovat a analyzovat dlouhodobý vliv politického kontextu na tvorbu a podobu zahraniční politiky. Pod pojmem „politický kontext“ je zde chápána zaprvé dimenze *polity*, a to ve smyslu ideového a ideologického nastavení, jež je základem pro institucionální a legislativní povahu celého politického systému. Zadruhé sem spadá rovněž dynamická stránka politiky (*politics*) ve smyslu politických a mocenských střetů, konfliktů, diskusí, kompromisů či dohod, kdy aktéry jsou jedinci, politické strany, instituce, zájmové skupiny, média, neziskové organizace a podobně. Politické zázemí tvorby zahraniční politiky je povětšinou skryté prvotnímu, bezprostřednímu pohledu pozorovatele, analytický zájem je soustředěn spíše na bezprostřední procesy v rovině *policy* (viz např. Hill 2003; Rosati 2004). Z dlouhodobého hlediska však představuje politický kontext jednu ze zásadních proměnných podoby a kvality zahraniční politiky, a to zejména ve dvou ohledech. Jednak představuje ideové, normativní a politické podhoubí pro základní směřování zahraniční politiky daného státu. Politické zázemí sice neurčuje bezprostředně všednodenní výkon zahraniční politiky, ale rozhodně nastavuje základní parametry zahraniční politiky a zároveň také mantinely patřičného a přijatelného zahraničněpolitického směřování. Zároveň také politický kontext zásadním způsobem ovlivňuje proces tvorby zahraniční politiky ve smyslu něčeho, co můžeme nazvat „kulturou“ komunikace o zahraničněpolitických otázkách, ovlivňuje povahu interakcí mezi jednotlivými aktéry a obecnou úroveň a kvalitu debaty a povědomí o zahraniční politice. Lze tedy říci, že obecná povaha politického kontextu je dokonce určující pro schopnost státu a jeho administrativního aparátu efektivně využívat zdroje, které má pro prosazování své politiky vůči vnějšímu prostředí k dispozici.

Zahraniční politika České republiky, která bezprostředně navázala v roce 1993 na zahraniční politiku československou, je výmluvným příkladem důležitosti politického zázemí pro tvorbu zahraniční politiky. Politický kontext československé zahraniční politiky byl od počátku novodobé demokratické historie poznamenán několika rysy. Zaprvé, během několika málo týdnů došlo ke zcela zásadnímu obratu zahraničněpolitických priorit v ideové, principiální a normativní rovině. Zadruhé, tento principiální obrat byl veden poměrně málo početnou skupinou nejvyšších exekutivních činitelů kolem tehdejšího prezidenta Václava Havla a vedení Ministerstva zahraničních věcí (Jiří Dienstbier). S tím, zatřetí, souvisí skutečnost, že zahraniční politika byla od počátku postavena na silných exekutivních základech, bez širší politické diskuse. Tento rys zahraniční politiky a jejího vedení je zcela pochopitelný v hektické době převratu po dlouhém období komunistické totality a diktatury. Bezprostředně po listopadu 1989 bylo zapotřebí jednat rychle a rozhodně. Avšak ani s postupem doby se nepodařilo rozpoutat širší a smysluplnou debatu o zahraniční politice. Navíc se zpětně jeví, že principy zahraniční politiky, tak jak byly definovány bezprostředně po listopadu 1989 – založené zejména na silném univerzalistickém humanismu, širokém pojetí mezinárodní zodpovědnosti a internacionalismu –, nebyly celo-společensky přejaty a internalizovány. Česká politická i nepolitická veřejnost zůstává hluboce rozdělena, tato dělení se týkají i postojů k mezinárodněpolitickým otázkám a lze dokonce říci, že k humanisticky a univerzalisticky chápané zahraniční politice panuje většinová odtažitost a opatrnost.

Silně exekutivistické pojetí tvorby zahraniční politiky bylo dále posíleno integračními procesy do Evropské unie a Severoatlantické aliance, které byly doslova taženy technickými a exekutivními otázkami, bez důslednější politické debaty. Toto bylo pochopitelně dáno tím, že ani jeden z cílů nebyl na politické úrovni zjevněji zpochybňován, přílišná exekutivizace tvorby zahraniční politiky se tím však prohloubila. Na jedné straně tedy můžeme přinejmenším od vstupu do Evropské unie pozorovat zvyšující se kvalitu a zkušenosti -administrativní a exekutivní dimenze tvorby české zahraniční politiky, na straně druhé však prohlubující se rozdíl mezi touto exekutivní složkou a složkou politickou. Na straně exekutivního, administrativního a byrokratického aparátu panuje hluboká nedůvěra, či snad dokonce pohrdání politickou složkou, přitom však politická složka je určující pro tvorbu zahraniční politiky. Tento rys má zhoubné dopady na českou zahraniční politiku obecně.

Níže jsou podrobněji rozebrány základní rysy politického kontextu tvorby české zahraniční politiky:

- 1) veřejný a politický nezájem o zahraniční, obrannou a unijní politiku;
- 2) exekutivizace a technokratizace;
- 3) externalizace zodpovědnosti;
- 4) sebe-viktimizace;
- 5) domestikace zahraničněpolitických témat;
- 6) politizace;
- 7) polarizace.

Je zapotřebí mít na paměti, že všechny tyto rysy jsou vzájemně úzce propojeny a jejich oddělení v tomto výčtu je analytickým krokem, nikoli zrcadlem reality. Stejně tak nelze následující řádky číst jako kritický apel, neboť mnohé je dáno jednoduše tím, že zahraniční politika je součástí demokratického politického procesu jako takového, kde je vedena pluralistická a svobodná debata o věcech veřejných. Tudíž nelze tyto jevy *a priori* považovat za vyhnutelné či napravitelné. Stejně tak by neměla být následující analýza považována za povzdech nad specificky českým prostředím – mnohé z toho, co je zde uváděno, je vlastní četným dalším pluralistickým společnostem. Přesto zůstává pravdou, že některé rysy (jako sebe-viktimizace, externalizace zodpovědnosti a částečně exekutivizace) jsou specifičtější pro českou (či středoevropskou) politiku a vyplývají zejména z nedostatečné zkušenosti s vedením nezávislé a autonomní zahraniční politiky v prostředí, které bylo po staletí bytostně závislé na vnějších zdrojích politického rozhodování.

1. Veřejný a politický nezájem o zahraniční, obrannou a unijní politiku

Petr Drulák ve své knize *Politika nezájmu: Česko a západ v krizi* (Drulák 2012) charakterizoval vývoj českého zahraničněpolitického smýšlení tak, že po dovršení českých integračních snah ztratila naše zahraniční politika cíl a česká politická veřejnost nebyla dosud schopna nový cíl nalézt. Formulace nového zahraničněpolitického fundamentu by tudíž měla být i základním úkolem současné politiky. Tento názor zrcadlí široce sdílenou skepsi ohledně schopnosti českých elit vyrovnat se se situací po vstupu do NATO a EU. Dle mého soudu je však problém odlišného – a snad i závažnějšího – charakteru: listopadový normativní a ideový základ české zahraniční politiky zůstal většinou nepochopen a nebyl v jeho původním odkazu společností vůbec přijat a internalizován.

Pohlédneme-li důsledně na zásadní ideové a politické impulsy české zahraniční politiky po listopadovém převratu, spatříme něco, co v důsledku nabývá znepokojivých obrysů. Hlavní normativní a politické zdroje české zahraniční a evropské politiky po roce 1989 mají původ v prostředí, které bylo *společensky a politicky vnější* tehdejšímu běžnému českému politickému životu. Zde mám na mysli

zprv disidentskou tradici přemýšlení o Evropě, o světě a o českém místě v něm, která se utvářela zcela odděleně od drtivé většiny komunismem normalizované společnosti. Druhým klíčovým zdrojem pro utváření české zahraničněpolitické identity bylo prostředí *geograficky a politicky vnější* jako Evropská unie, Severoatlantická aliance, klíčoví hráči euroatlantického společenství a jejich političtí myslitelé a představitelé.

Po dlouhá léta – přinejmenším do vstupu do Evropské unie – zůstávaly tyto impulsy v hlavním proudu české politiky nezpochybnovány, z čehož ovšem také vyplývalo, že jim nebyla věnována dostatečná pozornost. Byly pojímány jako přirozené základy českého zahraničněpolitického směřování beze snahy porozumět tomu, co z jejich přijetí vyplývá, a i proto se zdálo, že v období po vstupu do EU a v postupně se proměňujícím mezinárodněpolitickém prostředí ztrácejí svou -relevanci. I díky tomu se s generační obměnou české zahraničněpolitické „elity“ začalo původní povědomí o povaze normativních základů zahraniční politiky postupně vytrácet – a dále vyprazdňovat. Z disidenty prosazované univerzálně pojaté humanistické zodpovědnosti se začaly stávat mělké symboly spjaté s vágně, či dokonce účelově formulovanou podporou lidských práv, z idejí celoevropského sblížení a z překonávání historických, sociálních a mentálních bariér se stal technokraticky definovaný *projekt* vstupu do EU.

Hlavním cílem současné politiky tedy není *zformulovat* nový normativní základ pro českou zahraniční politiku, ale *porozumět* principům původním a vyrovnat se s nimi. Zde se však začíná psát příběh onoho nezájmu – pro současnou politickou veřejnost je příznačné, že buď mechanicky odkazuje na zjednodušená hesla internacionalismu a univerzalizmu, nebo je stejně mechanicky odmítá. Obojí má mnoho společného s již zmíněnou „externalizací zodpovědnosti“, neboť – přinejmenším až dosud – převažovalo pohodlné přesvědčení, že ať se již hlásíme k jednomu či ke druhému táboru, nic se nemůže stát, neboť vše za nás bude vyřešeno vnějšími silami a mocnostmi. Tento nezájem a externalizace zodpovědnosti, které umožnily vyhřezlou – a přitom nerelevantní – domácí politickou polarizaci, je přitom základním důkazem nepřijetí oněch původních principů, na nichž měla stát nová zahraniční politika po roce 1989.

2. Exekutivizace a technokratizace tvorby zahraniční politiky

Politický nezájem o zahraniční politiku jde ruku v ruce s její exekutivizací a technokratizací. Zahraniční politika, stejně jako jakákoli jiná složka demokratického politického procesu, je součástí pluralitního politického rozhodování. V parlamentní demokracii je jednou ze záruk pluralitního politického rozhodování fungující parlamentarismus a ideový vliv politických stran. Přesto, že zahraniční a obranná politika svým zacílením a specifickým profilem (utajované skutečnosti, diplomatické aktivity atd.) jsou přirozeně bližší více exekutivnímu pojetí, i pro ně je klíčová komunikace a souhra s legislativním a politickým zázemím politického systému.

V případě České republiky politická a legislativní dimenze – zejména parlament a politické strany – dlouhodobě selhávají ve své funkci sloužit jako platforma pro politickou debatu o zahraniční politice a jako prostor pro vytváření promyšlených ideových impulsů pro zahraniční politiku. Upadající politická a parlamentní debata o zahraniční politice je trvalým jevem. Jak bylo předesláno, k exekutivizaci zahraniční politiky také silně přispěla specifická povaha integračního procesu do Evropské unie a částečně do Severoatlantické aliance. Je to dáno tím, že integrace do obou uskupení se stala cílem i prostředkem zahraniční politiky, založeným na přebírání vnějších norem a pravidel.

V zájmu efektivního a rychlého postupu se zejména po roce 1999 stával český parlament postupně jakýmsi „razítkovačem“ exekutivně přijatých norem a nehrál roli plnohodnotného partnera. To neznamena, že by politická diskuse k zahraniční politice neexistovala či vymizela – více o politizaci a polarizaci viz níže. Nabývala však většinou iracionální podoby, která odpovídá dalším níže probíraným rysům (externalizace zodpovědnosti, domestikace, personifikace).

K posílení exekutivizace zahraniční politiky vydatně přispěla tři krátká, ale intenzivní období tzv. úřednických vlád premiérů Josefa Tošovského (1998), ale především Jana Fischera (duben 2009 – červenec 2010) a Jiřího Rusnoka (červenec 2013 – leden 2014). Za vlády Jana Fischera se tvorba české zahraniční politiky zcela soustředila do rukou exekutivy, a to ještě spíše na úrovni resortních ministerstev než na úrovni kabinetu jako celku. Parlament se ve druhé polovině roku 2009 stal nástrojem pouhého formálního a technického stvrzování mezinárodních smluv, v politickém prostředí nebyly diskutovány žádné významné zahraničněpolitické otázky a exekutiva cítila minimální potřebu se na legislativu s čímkoli obracet. Legislativa tak selhávala ve své roli artikulace politického zadání i ve své roli průběžné kontroly výkonné moci. Tento jev byl umocněn tím, že jednotliví resortní ministři neměli poslanecký či senátorský mandát a většinou ani další politickou perspektivu. Tím došlo k jejich vyvázání z běžného politického rámce. Proto i neformální způsoby komunikace politických priorit, zejména v oblasti zahraniční politiky, oslabily. Obecná popularita Fischerovy vlády, její odhodlání činit některé nepopulární kroky ani pozitivní hodnocení ze strany komentátorů nemohou zakrýt několik jednoznačně negativních skutečností. Zaprvé, vznik přechodného kabinetu a jeho nečekaně dlouhé vládnutí je následkem zoufale špatného politického prostředí v České republice. Zadruhé, politické vakuum nutně vedlo k „udržovací“ zahraniční politice, bez schopnosti otevírat a diskutovat dlouhodobější otázky, pro něž je zapotřebí politického mandátu. Tento stav se pochopitelně nepříznivě odrazil i v očekávání a postojích zahraničněpolitických partnerů. Ale hlavně, zatřetí, politický kontext působení Fischerovy vlády otevírá otázky ohledně celkového rámce fungování a tvorby české zahraniční politiky jako jedné ze součástí politiky demokratického státu (Kořan 2010).

V následujících letech pak byly jedinými více diskutovanými tématy nikam nevedoucí střety o Lisabonskou smlouvu a dobíhající debata o umístění prvků americké protiraketové obrany. Rok 2011 ještě zaznamenal živější zájem o novou koncepci české zahraniční politiky a stojaté vody krátce rozvířil také střet mezi premiérem Petrem Nečasem a ministrem zahraničních věcí Karlem Schwarzenbergem o koordinaci unijní politiky, ovšem úpadek role parlamentu a politických stran v zahraniční politice tím nebyl nijak narušen. Další degradace politického kontextu tvorby zahraniční politiky pak následoval v roce 2013. Vnitrokoaličními problémy sužovaná vláda Petra Nečase podala v polovině tohoto roku demisi a nastalo období jedné z nejtěžších krizí parlamentarismu v české novodobé historii. Nově zvolený prezident Miloš Zeman, pohybující se za hranou ústavních zvyklostí, využil pádu vlády k tomu, aby ponechal více než půl roku vládnout v podstatě jím sestavený kabinet, který nezískal důvěru Poslanecké sněmovny. Sněmovna krizi vyřešila tím, že se sama rozpustila a donutila prezidenta Zemana, aby vypsál nové volby a otevřel tak cestu k politické vládě opřené o vůli Sněmovny.

Česká politika tak po roce 2013 ještě prohloubila svou sebezahleděnost. Na politické rovině nebyla vedena naprosto žádná meritorní zahraničněpolitická diskuse, a pokud ano, byla to diskuse s populistickým nádechem (otázka sudetských Němců a dekretů prezidenta Beneše před druhým kolem prezidentských voleb), které se ani vzdáleně nedotýkaly skutečných výzev, jímž Česká republika a Evropa čelí. Jediná diskuse, která skutečně zasáhla politickou, veřejnou a mediální sféru, se odvíjela od vyhoceného sporu mezi vládou a prezidentem, který svým extenzivním výkladem Ústavy zasáhl do procesu tvorby zahraniční politiky a například na několik měsíců zablokoval

důležitou rotaci na velvyslaneckých postech. K neutěšenému stavu zahraničněpolitické debaty přispívá dlouhodobý odliv osobností, aktivně se zabývajících zahraniční politikou (Kořan 2015).

Pokračující exekutivizace a nadále uvadající zájem politických stran o zahraniční a evropskou politiku je o to palčivější – nebo snad paradoxnější –, oč závažnější výzvy před českou politiku staví mezinárodní politický vývoj po roce 2013. Bez nadsázky lze říci, že tato léta přinášela z mezinárodněpolitického hlediska vůbec nejzávažnější problémy za celé období samostatné české zahraniční politiky. Kvůli dlouhodobému podceňování politického kontextu tvorby zahraniční politiky ztrácí politická veřejnost schopnost i snahu rozumět komplexním mezinárodněpolitickým problémům. Exekutivizace tvorby zahraniční politiky tak nabývá riskantní podoby, kdy se rostoucí obtížnost mezinárodněpolitických procesů setkává se snižující se schopností české politické veřejnosti je smysluplně reflektovat.

Navíc, při politické volatilitě a omezené parlamentní kontrole výkonu zahraniční politiky se může do budoucna stát, že úzký okruh vysoko postavených výkonných činitelů bude vytvářet zahraniční politiku, která nerespektuje mantinely dané českou politickou reprezentací. Politická veřejnost přitom nebude schopna tomuto typu jednání čelit, neboť k tomu nebude disponovat dostatečnou expertní kapacitou a politickou zkušeností.

3. Sebe-viktimizace

Tendence využívat – či zneužívat – historické křivdy spáchané na národním společenství pomocí budování národních obrazů, národních mýtů, národní identity byla poměrně častá ve světových a evropských dějinách (Německo a Maďarsko po první světové válce či v jiných historických epochách šlo o Rusko, Izrael, Rakousko, Polsko atd.) a jde o poměrně dobře zmapovaný sociálně-politický jev (viz např. Halperin, Sharvit 2015). Jde o zdůrazňování nevinnosti vlastní komunity v protikladu proti nevyprovokovanému násilí či křivdám ze strany společenství jiného. Sklony k sebe-viktimizaci zvýrazňují rozdíly mezi skupinami, neboť předpokládají trvalou schopnost „jiných“ poškodit danou společnost a její zranitelnost vůči vnějšímu prostředí. Slouží jako prizma, skrze něž členové společnosti hodnotí své žité zkušenosti, a jako taková poskytuje sebe-viktimizace rigidní základnu pro vnímání sama sebe i dlouho poté, co původní příčina odezněla. Tyto sdílené pocity „obětí“ mohou sloužit jako základ pro tvorbu společné reality, kultury, identity, pocitu jednoty, solidarity a v důsledku ovlivňují způsoby zpracování informací, tvorby rozhodnutí i výkonu vlastních politik (Bar-Tal et al. 2009: 234).

Sebe-viktimizace je doprovázena negativními emocemi, jako jsou zlost, sebelítost a ponížení. Společnost má blízko k trvalému pocitu „obležení“, který odkazuje k obecné nedůvěře k jiným skupinám a k záporným postojům vůči všemu jinému. Na základě těchto negativních emocí pak dochází k politické mobilizaci. Navíc – a to je pro středoevropskou realitu ještě příznačnější – dosažení postavení „obětí“ se stává společným způsobem, jak se vyhýbat pocitu viny, hanby a zodpovědnosti. Dalším důsledkem je, že sebe-viktimizovaná skupina často soutěží s jinými o uznání rozsahu své oběti. Protože viktimizovaná skupina se většinou soustředí na pocit vlastního utrpení, její schopnost empatie s jinými se snižuje, obtížně se identifikuje s utrpením jiných a pojem solidarity se radikálně zužuje. V nejextrémnější formě pak uznání sama sebe jako oběti může být interpretováno jako morální právo uchýlovat se k nemorálním a nelegitimním činům. (Bar-Tal et al. 2009: 235–255).

V českém politickém i historickém myšlení má odkaz k českému/československému národu jako oběti mezinárodních sil své pevné místo. Až do konce osmdesátých let bylo pro československé či středo-evropské myslitele a politiky přirozené aktivně přispívat k tvorbě mýtu oběti, než se s ním

kriticky vyrovnávat. Legitimita komunistického režimu byla do velké míry založena na odkazu k mnichovské zradě, oběti agrese nacistického Německa a schopnosti Sovětského svazu tyto křivdy napravit a ochraňovat před nimi. Nicméně i na straně protikomunistického smýšlení nalezneme mnoho příkladů sebe-viktimizace. Klasickým příkladem je emotivní esej Milana Kundery *Tragédie střední Evropy* (1984), v níž autor výmluvným způsobem obvinil jak Západ, tak Sovětský svaz z podřízení střední Evropy ruskému vlivu, kam střední Evropa přirozeně nepatřila. Toto je důležitý obrat, neboť – a někdy se na tuto skutečnost zapomíná – disidentská tradice 70. a 80. let se svými kritickými apely obracela nejen na své vlastní opresivní režimy, ale s nemenší vehemencí také na západní politické společenství. V jejich očích Západ vyměnil snahu o celoevropskou demokracii za strnulou stabilitu rozdělené Evropy. Timothy Garton Ash (1984) psal o záměrné a pohodlné slepotě Západu k životaschopným protirežimním hnutím v komunistických zemích. Podobně psal Jiří Dienstbier ve slavném eseji *Snění o Evropě* (1990, původně 1986): „Udržování *statusu quo* (bipolarita a rozdělení Evropy, pozn. auto-ra) nás ochraňuje od masakru. Ale takový *status quo* je násilím sám o sobě. Zabraňuje vývoji, který by směřoval k liberalizaci člověka a společenství, zabraňuje naplňování aspirací všech evropských národů.“ Ve stejném roce Václav Havel apeloval na Západ u příležitosti přijetí Erasmovy ceny, že je čas si uvědomit, že „problematická povaha západního konzumního štěstí je vyměněna za lhostejnost k lidským osudům jen stovky kilometrů na východ“. Z těchto ukázek je patrné, že i v základech disidentské tradice smýšlení o československém osudu je zahrnut – byť dobře míněný – povzdech nad tím, že jsme obětí nejen sovětské agrese, ale i západního nezájmu a lhostejnosti.

Vzhledem ke konfliktním a násilným dějinám střeoevropského prostoru je pocit „oběti“ dějin a velmocí do značné míry pochopitelný. Potíž však nastává ve chvíli, kdy odkazy k „oběti“ prosakují i do současného politického slovníku. Česká republika si v tomto ohledu stojí lépe než například současné Maďarsko, přesto však k tomuto jevu dochází v posledních letech v rostoucí míře. V minulosti se tímto tématem kriticky zabýval například Jacques Rupnik (2009), který se zaměřil na odkaz jaltské konference jako na jeden ze zakládajících mýtů celého poválečného střeoevropského vědomí. Rupnik nazývá Jaltu „dědičným hříchem“ západu, k němuž je vztažena velká část střeoevropské poválečné politické zkušenosti. Podobně kriticky k viktimizaci přistupoval například István Bilbo (1946/2009), který vinil konzervativní maďarské síly z posilování mentality ohrožení, obležení a oběti jako nástroje k demontáži všeho demokratického. Z novějších děl lze odkázat k Evelyn Crunden (2015), která si všímá, že východoevropská historie je spjata s pocitem oběti, která se zdá rámovat velkou část reakce tohoto regionu na migrační krizi, či na Jana Čulíka a Amy McKinnon (2015), kteří napsali, že Česká republika, Slovensko a Maďarsko se raději vidí jako exkluzivní oběti nacistické krutosti a nedaří se jim dohlédnout, že se sami podílejí a podílely na mnoha krutostech jak válečných, tak současných. V podobném duchu píše Slavenka Drakulic (2015), že „po desetiletích sovětské okupace si (Střeoevropané) zaslouží status obětí historie, což je něco, co by Západ, který se staral jen o svůj vývoj a zbohatnutí, neměl nikdy zapomenout. Protože pouhé uznání střeoevropské oběti není dost, očekává se nějaká forma kompenzace za historické utrpení.“ Proto se Střeoevropanům nelíbí, že by nyní měli mít konkurenci v jejich postavení obětí v podobě migrantů přicházejících z Blízkého východu a Afriky. „Oběti včerejška se necítí zodpovědné za oběti dneška“ (Drakulic 2015), lidé si nechtějí připustit, že by někdo mohl trpět více, než oni (Lyman 2015). Současná sebe-viktimizace se netýká pouze reakce na migrační vlnu z roku 2015. Začíná prostupovat celkovým zahraničněpolitickým smýšlením Střeoevropanů a týká se stále silněji střeoevropské náležitosti do západního „civilizačního okruhu“ a Evropské unie. Protizápadně orientovaná sebe-viktimizace je nejpatrnější v současném Maďarsku a Polsku. Horváth (2015) například píše, že „znovuzrození narativu viktimizace v Maďarsku jde ruku v ruce s protizápadním sentimentem ...

Maďarsko je obětí západního kapitálu a imperialis-mu“. Podobné rysy začínají být zvýrazňovány i v českém politickém jazyce. Velmi zjednodušeně lze tento narativ shrnout tak, že Západ selhává hodnotově, morálně i ekonomicky, jedinou odpovědí je silný stát, jenž umožní prosazovat národní zájmy a tradiční hodnoty. Silný stát ochrání střední třídu před nezřízeným apetitem nadnárodních bank a korporací, které jsou spolu s Evropskou unií jedním z hlavních zosobnění vnějšího nepřítele Středoevropanů (Kořan 2014).

Sebe-viktimizace, jak bylo již předesláno, umožňuje se mentálně zbavovat zodpovědnosti za vlastní jednání, neboť v jejím duchu se o našem osudu historicky – i v současnosti – rozhoduje mimo nás. Tohoto rysu se týká i následující, jeden z nejvíce negativních rysů českého politického kontextu – externalizace zodpovědnosti.

4. Externalizace zodpovědnosti

Třikrát za posledních sto let (1918, 1945 a 1989) došlo k náhlé emancipaci československé/české (zahraniční) politiky po různě dlouhých obdobích nesamostatnosti. Za stoletou existenci samostatného státu mohla československá/česká společnost jen necelých padesát let nezávisle formulovat své zahraničněpolitické směřování – a nesla tudíž zodpovědnost za své rozhodování. Tato skutečnost silně přispěla k jevu, který je zde nazýván „externalizací zodpovědnosti“. Jde o to, že zodpovědnost za politické směřování byla po staletí (pokud započítáme i habsburskou monarchii) převedena na jiná mocenská centra (konkrétně Vídeň, posléze Berlín a v období komunistické diktatury Moskva). Politická diskuse sice na domácí půdě probíhala, nicméně její dopad na reálné výsledky politiky byl minimální. Již na počátku první republiky si tehdejší prezident Tomáš Garrigue Masaryk povzdechl nad tím, že se československá politická veřejnost utápí v domácích pŭtkách a přenicích, které jsou zcela odtržené od zodpovědného rozhodování, s poukazem na to, že reálná zodpovědnost stejně náleží mimo hájemství domácí politiky.

Jde o rys, který do značné míry přetrvává do současnosti. Česká politická reprezentace se často staví k mezinárodněpolitickým, zahraničněpolitickým či unijním otázkám tak, že Česko, jako malá země, nemá možnost reálného ovlivňování. Zodpovědnost za veškeré nešvary, kterým naše země čelí, je tak přenášena na okolní státy či jiné aktéry, ať již jde o pomyslný „Brusel“ či Německo, USA, Rusko či nadnárodní korporace. Zastřešující pojem je tedy nedostatečný pocit širě chápané a dlouhodobě budované zodpovědnosti, plynoucí patrně z mylného a pohodlného dojmu, že země velikosti České republiky stejně jen málo zmŭže, a proto je vlastně možné dělat si víceméně co je libo. Musíme si rovněž přiznat, že tendence upřednostňovat krátkodobé politické zisky nad dlouhodobou zodpovědností je stále hlouběji zakořeněna v DNA politiky většiny moderních společností, nejde tedy pouze o prvek vlastní České republiky či středo- a východoevropským zemím.

Panuje zde tedy odlišný pojem (ne)zodpovědnosti vůči budoucnosti evropského prostoru. Namísto trvalého úsilí o hledání společných cest se v případě české politiky setkáváme spíše s vyčkáváním na nápady – a jejich případná selhání – druhých. Z tohoto externalizujícího postoje k EU pak také plyne jeden z vlivných současných narativů, a sice že Česká republika se nikterak nepodílela na současných evropských a světových krizích (ekonomická, euro, ruská, syrská, Brexit), a přesto se od ní vyžaduje solidarita. V tomto postoji, který je ale vlastní i dalším středoevropským zemím, je ztělesněna obava z přijetí širší zodpovědnosti. Navíc vychází z chybného předpokladu, že se středoevropské země nepodílely na vzniku zmíněných krizí. Současná vysoká úroveň života a bezpečnosti české společnosti by byla nemyslitelná bez bezprostředního napojení do evropské a světové ekonomiky a do transatlantické obranné architektury. Oba tyto rámce zároveň s sebou nesou jistá ekonomická

i bezpečnostněpolitická pnutí, která mohou vyhřeznout v podobě nejrůznějších krizí. I proto se nemůže Česká republika zbavit své spoluzodpovědnosti za jejich projevy a jejich řešení. Na politické úrovni je však toto širší pojetí zodpovědnosti zakotveno jen velice mělce, pokud vůbec. Externalizace zodpovědnosti tak – ve zkratce – znamená, že bez většího přemýšlení přijímáme výhody, které plynou ze členství v mezinárodním společenství (zejména NATO a EU), ale je pro nás obtížnější přemýšlet o spoluzodpovědnosti za jejich rozvoj a vývoj.

5. Domestikace

Obecný politický nezáměr, exekutivizace zahraniční politiky a externalizace zodpovědnosti s sebou nese další fenomén, který lze popsat jako *domestikaci zahraniční politiky* a zahraničněpolitické debaty. Jde částečně o přirozený jev, kdy jsou impulsy z vnějšku filtrovány přes specificky národní optiku a domácí zkušenosti. V našem prostředí však tato domestikace dosahuje obřímých rozměrů. Nabývá především dvou podob. Vzhledem k tomu, že si převážná část politické veřejnosti ne-osvojila potřebu hlouběji se zajímat o zahraniční politiku, neváhá často pojímat zahraničněpolitická témata jako vyjednávací žeton v politice domácí. To například výmluvně ukázala neslavná epizoda z roku 2008, kdy opoziční ČSSD držela v šachu vládní návrh na zahraniční vojenské mise požadavkem na zrušení povinných zdravotnických poplatků za návštěvy lékaře. Druhou podobou pak je, že se v českém politickém prostředí setkáváme s jevy, kdy jsou vnější impulsy po přenesení do české politické debaty zcela převráceny a postupně přestanou s původní problematikou souviset. Takovým příkladem byla například řecká dluhová krize, která byla v roce 2010 některými pravicovými stranami zneužita v předvolební kampani – Řecko bylo zjednodušeně a heslovitě vykreslováno jako odstrašující příklad levicové hospodářské nezodpovědnosti v zájmu politické mobilizace. Přitom dluhový problém a celková finanční kondice eurozóny byla daleko širším, komplexnějším problémem, o jehož reálném řešení však tehdejší politická veřejnost neuvažovala – řecké téma nebylo zdůrazňováno ve snaze vyrovnat se se zahraničněpolitickou otázkou, ale pouze ve snaze získat vnitropolitický kapitál. Podobných příkladů by bylo možné jmenovat celou řadu – spor o umístění radarových prvků systému americké protiraketové obrany, Lisabonská smlouva, uprechlická krize a podobně. Zahraničněpolitická témata jsou vysvěčena ze svého původního významu a stávají se rukojmími vnitropolitických zájmů.

Pravděpodobně nejzávažnějším a neškodlivějším projevem domestikace zahraniční politiky je vytváření pseudoprotblémů či kvazi-témat, jež se čehokoli reálného v mezinárodní či zahraniční politice dotýkají jen velice okrajově, a přesto dusí a ochromují politickou diskusi po dlouhé měsíce či roky. V důsledku pak i oslabují českou mezi-národní pozici. Trefným příkladem tohoto „problém vytvářejícího“ přístupu k politice budiž hypertrofická diskuse o odkazu Václava Havla v české zahraniční politice, která se pojila se spory o patřičné povaze politiky lidských práv. Rozjitřená debata eskalovala na podzim 2014 bizarním vzkazem premiéra Sobotky, který dlel v té době v USA, směrem k náměstkovi ministra zahraničních věcí Petru Drulákovi, aby „respektoval politiku vlády“. K tomuto neobvyklému kroku vedla premiéra reakce na sérii rozhovorů, které náměstek Drulák poskytl na téma budoucnosti podpory lidských práv a odkazu Václava Havla. Střízlivé vyrovnání se s odkazem jednoho ze symbolů moderních českých dějin, stejně jako věcná debata o povaze lidských práv – která patří k jednomu z nejdůležitějších identitotvorných prvků západní politiky vůbec a hlavně jejich věcného a realistického prosazování ve světě –, by mohlo prospět ke zlepšení politického kontextu české zahraniční politiky. Způsob vedení debaty, kdy politické vymezení se vůči oponentovi stálo nad meritem věci, však českou zahraniční politiku tak jako mnohokrát v minulosti poškodil a přispěl

k dalšímu zrozpáčitění postoje českých spojenců vůči České republice (Kořan 2016). Jak ukazuje dlouhodobé sledování mediálního kontextu tvorby české zahraniční politiky, k domestikaci mezinárodněpolitických témat také silně přispívá mediální způsob pokrytí mezinárodní politiky.¹ Podobných příkladů bychom však v českém politickém kontextu našli bezpočet – konflikty kolem podpisu Lisabonské smlouvy iniciované prezidentem Václavem Klausem, uznání nezávislosti Kosova, velmi vyhrocený spor kolem parlamentního schválení českých vojenských misí v zahraničních operacích, řecká dluhová krize, a tak bychom mohli pokračovat ve velmi dlouhém seznamu.

Domestikace s sebou nese další částečně nevyhnutelný, avšak v důsledku negativní fenomén tvorby zahraniční politiky – personalizaci. Politické střety často nejsou vedeny v zájmu prosazení určité ideje, zájmu či strategie, ale čistě v zájmu vymezit se vůči konkrétnímu politickému oponentovi. Debata se zužuje na zjednodušené symboly v podobě význačných osob, komplexní zahraničněpolitická témata jsou rámována skrze odkazy na jednotlivé politiky. Veřejná a politická debata bývá protkána referencemi k „politice Angely Merkelové“, „havlovským lidským právům“, „Zemanově zahraniční politice“, což slouží ke zjednodušenému nálepkování a v důsledku znesnadňuje zaměření se na podstatu věci. Zejména v posledních několika letech je navíc personalizace doprovázena bezprecedentní vulgarizací, a tím i dalším zatěžováním procesu tvorby zahraniční politiky. I v tomto případě z dlouhodobé analýzy mediálního zpravodajství vyplývá, že média jsou bezprostřední součástí personalizačního trendu.

6. Politizace

Pojem politizace v sobě nese dva významy. Zaprvé se týká míry, do jaké je určité zahraničněpolitické téma součástí veřejné a politické debaty a součástí rozhodování v otevřených politických procesech. Z tohoto hlediska je politizace nezbytnou a často žádanou součástí politického procesu, neboť v ideálních podmínkách by měla bránit přílišné exekutivizaci zahraničněpolitického rozhodování tím, že se do debaty zapojí dostatečné množství politických i nepolitických aktérů. Zahraniční politika – v rámci omezení, která jsou dána její specifickou povahou – by měla být součástí otevřené veřejné a politické debaty, neboť je tak posilována její demokratická legitimita. Problematičtější je však druhý význam politizace, kdy je vybraná zahraničněpolitická otázka záměrně tematizována a zavedena do politické a veřejné debaty s cílem využít či zneužít ji jako nástroj poli-tické soutěže. V té chvíli se naopak otevřená a věcná debata stává v podstatě nemožnou, neboť předmětem diskuse již není meritorní hledání správné zahraničněpolitické cesty, ale schmittovské vymezení se vůči politickému nepříteli. Dlouhodobé sledování politického kontextu české zahraniční politiky ukazuje, že k prvnímu, pozitivnímu, příkladu dimenze politizace dochází jen zřídka. Většinou jde o velká témata, často -přenesená do českého politického kontextu zvnějšku – a následně jsou domestikována. Jedním z „pozitivně“ politizovaných témat nedávné minulosti byla debata o českých výdajích na obranu po vypuknutí ukrajinsko-ruské krize.

Daleko častějším případem je ovšem taková situace, kdy panuje obecný nezájem o zahraniční politiku, ta je vedena exekutivními rozhodnutími a instrumentálně dojde ke zviditelnění a politizaci určitého zahraničněpolitického tématu.

7. Polarizace

---

¹ Viz kapitoly V. Nečase a L. Vochocové „Mediální kontext české zahraniční politiky“ v jednotlivých vydáních publikací *Česká zahraniční politika: Analýza ÚMV* (Praha: ÚMV).

K polarizaci dochází tehdy, pokud má určité téma potenciál štěpit názory do protichůdných táborů. Důvody polarizace jsou jednak neinstitucionální (obsahové, politické), institucionální (způsob organizace a fungování stran a parlamentu) a kulturní (např. úroveň politické kultury v komunikaci a ve vztazích mezi poslanci různých stran). Polarizace elit dramaticky mění způsob, jak se formují názory veřejnosti. Stimuluje stranické zdůvodňování postojů, což následně vede k tomu, že se politické postoje řídí více stranickou příslušností, posiluje jistotu v postojích, nebere v úvahu věcné argumenty. Postoje politiků vytvářejí politické/ideové rámování témat, a ovlivňují tak rozhodování dosud nerozhodné veřejnosti: když politická elita hovoří o tématech a spojuje je s vlastními úvahami, soustředí se pak veřejnost, když se o dané otázce rozhoduje, právě na tyto úvahy.

Polarizaci konkrétně můžeme sledovat tehdy, když 1) jde o konzis-tentní pozice rozhodujících politických aktérů (zejména politických stran a jejich představitelů) a institucionálních aktérů (prezident, předseda vlády, ministři, ministerstva atd.), na nichž se aktéři sjednocují, identifikují se s nimi a při rozhodování se prosazuje princip vnitřní disciplíny (sounáležitost se stranou místo věcných argumentů); 2) když političtí/institucionální aktéři trvají nikoli na odlišných, ale protichůdných stanoviscích (pro, nebo proti prohlubování EU), debata de facto neprobíhá a politika se zablokuje, případně jde jedním směrem, který se po změně vlád zásadně změní (diskontinuita zahraniční politiky); 3) když nejde o jednotlivosti, ale zásadní směr politiky (princiální vstřícnost k Rusku versus protiruské postoje, nikoli míra podpory exportu do Ruska nebo bezvízového styku), případně o zásadní jednotlivý akt (pro, nebo proti radaru v Brdech; fiskální pakt; pro, nebo proti přijímání uprchlíků).²

Zejména prvních patnáct let polistopadové československé a české zahraniční politiky (1989–2004) bývá charakterizováno jako konsenzuální, tj. nepolarizované. Po dosažení hlavního internacionalistického cíle – vstupu do NATO a EU – začal konsenzus erodovat a objevily se alternativní myšlenkové proudy, které se stoupenci původního internacionalismu soutěží o dominanci. Je však podstatné zdůraznit, že ani internacionalismus devadesátých let nevycházel z koherentního a jednotitého ideového či stranicko-politického zázemí. Naopak, důvody pro prosazování výše zmíněných cílů se lišily. Například R. Fawn tyto dva proudy rozlišil podle hlavních nositelů, V. Havla a V. Klause (Fawn 2004: 204). Proud „disidentský“ spatřoval v USA hlavního spojence v boji proti komunismu a dalším formám utlačování a hlavní motor šíření demokracie a podpory univerzálních lidských práv, Evropská společenství (pokud překonají svůj ryze hospodářský apolitický charakter) skýtala vidinu jednotné Evropy bez nacionalismů, spojené morálkou a kulturou. Neoliberální elity oproti tomu spatřovaly v USA nejlepší příklad liberálního tržního hospodářství a uznávaly nesporný ekonomický přínos evropské integrace (Drulák, Königová 2005). Ideologické a hodnotové důvody pro euro-atlantické směřování ČR se tudíž významně lišily, byť se nad oběma pojetími klenula esenciální shoda na nutnosti identitárně i formálně patřit do „společenství Západu“ a na nutnosti vnitřní transformace české společnosti (Kořan 2012). Zásadní politické, ideologické i hodnotové rozdíly (v rovině *politics*) tak existovaly jak v devadesátých letech, tj. v období „internationalistického konsenzu“, a, jak si nyní ukážeme, pochopitelně existují i v současné době.

Pod povrchem hegemonního internacionalismu přetrvávají tři zcela protikladné osy uvažování, které byly přítomné již v období „konsenzu devadesátých let“: 1) *spor stran zdrojů legitimacy společenství či politiky*. Klíčovou otázkou této konfliktní linie je, zda se zdroje legitimacy politického společenství (a s tím i zdroje sociální, ekonomické a bezpečnostní garance jeho členů) nacházejí na

---

² Tuto klasifikaci polarizace připravil výzkumný tým ÚMV pro účely projektu Grantové agentury ČR v roce 2013.

národní úrovni, či se mohou nacházet na jiné (vyšší či nižší) úrovni. Tedy zda je jediným garantem bezpečnosti, občanských svobod a sociálního statutu občanů národní stát, či jiné úrovně. Toto dilema se bezprostředně dotýká diskusí o povaze a budoucnosti EU, ale i o národní suverenitě, vnitřním uspořádání států či o právech a postavení menšin; 2) *spor o povahu distribuce statků uvnitř společenství a na globální úrovni*, kdy na jedné straně stojí koncepce liberálně tržního na straně druhé sociálně tržního společenství. Opět, tato otázka stojí velice blízko rozhodování o povaze a budoucnosti EU; 3) *filozofický, normativní a politický spor mezi univerzalizmem a partikularismem*, tj. zda jsou euro-atlantické hodnoty partikulární, či univerzální povahy, a hlavně, zda je legitimní tyto hodnoty také prosazovat nástroji zahraniční a dalších politik ve světovém měřítku (viz např. Barša 2008; Barša, Císař

2008: 501–505; Behr 2010). Rovněž toto dilema vyplouvá na povrch ve zcela konkrétních a praktických případech a ani toto dilema nezná kompromisu nebo odborného řešení, jde o výsostně politickou otázku, a tudíž nerozhodnutelnou „experty“ či diplomaty. První a třetí dilema navíc protíná napříč celou politickou scénou, bez jednoznačných vazeb na konkrétní politické směry či strany. Tyto tři linie doprovázejí české (zahraničně)politické myšlení od počátku devadesátých let a již z jejich povahy vyplývá, že neexistuje prostor, na němž by bylo možné hledat shodu (Kořan 2012). Z logiky věci pak právě tato tři štěpení poskytují prostor pro nejsilnější a nejhlubší polarizaci.

8. Závěr

Politický kontext tvorby české zahraniční politiky zračí stále ještě malou zkušenost se suverénním politickým rozhodováním a časté upřednostňování krátkodobých vnitropolitických cílů namísto dlouhodobějších cílů státnických. Některé rysy českého zahraničněpolitického zázemí jsou specifické českému či středoevropskému prostředí (zejména sebe-viktimizace a externalizace zodpovědnosti), jiné pak jsou důsledkem samotného faktu, že zahraniční politika je součástí politických, veřejných a demokratických procesů (politizace, polarizace). Obecně však lze český zahraničněpolitický kontext charakterizovat jako nevyzrálý, charakterizovaný malým zájmem o zahraničněpolitická témata, se sklony interpretovat mezinárodní události a výzvy prizmatem domácího politického, veřejného a kulturního života. Stále větší vliv v zahraniční politice tak získává exekutivní složka moci oproti složce legislativní a politické. Na jedné straně je pravda, že český administrativní a výkonný aparát získává s léty na kvalitě, na straně druhé začíná být stále patrnější deficit zájmu a zahraničněpolitického rozhledu u politických stran a stranických elit. Dalším nebezpečím pak je prorůstání konkrétního stranickopolitického vlivu a politizace státní správy, což je jev dlouhodobý, od roku 2007 (ministr Karel Schwarzenberg) však začal nabývat znepokojivých rysů i v oblasti diplomacie a rychlost a rozsah politizace Ministerstva zahraničních věcí ještě více katalyzovala po roce 2013 (ministr Lubomír Zaorálek). Snad nejvíce varovným zjištěním však je, že namísto, aby s postupující dobou a s nabýváním zkušeností se suverénním a demokratickým zahraničněpolitickým rozhodováním docházelo k postupnému zkvalitnění politického kontextu, opak je pravdou a vliv českého politického prostředí na zahraniční politiku se stává méně předvídatelným a rozhodně horším.

9. Literatura a zdroje

Ash, Timothy Garton. 1984. „Czechoslovakia Under the Ice.“ In: *The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe*. New York: Random House.

- Bar-Tal, Daniel; Chernyak-Hai, Lily; Schori, Noa; Gundar, Ayelet. 2009. „A Sense of Selfperceived Collective Victimhood in Intractable Conflicts.“ *International Review of the Red Cross*, 91, č. 874 (<https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-874-bartal-chernyakhai-schori-gundar.pdf>).
- Barša, Pavel. 2008. *Síla a rozum. Spor realismu s idealismem v moderním politickém myšlení*. Praha: FILOSOFIA.
- Barša, Pavel; Císař, Ondřej. 2008. *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Behr, Hartmut. 2010. *A History of International Political Theory. Ontologies of the International*. New York: Palgrave.
- Bilbo, István. 2009. „Deformation of Political Culture in Central and Eastern Europe.“ In: *V kleštích dějin*. Ed. J. Trávníček. Brno: Host, 17–30.
- Crunden, Evelyn. 2015. „Eastern Europe, Victimhood, and the Refugee Crisis.“ *Muftah*. Sep 30th, 2015 (<http://muftah.org/eastern-europe-victimhood-the-refugee-crisis/#.VurwsdLhCW9>).
- Čulík, Jan; MacKinnon, Amy. 2015. „Central Europes Memory Hole.“ *Democratic Lab, Foreign Policy*. Oct 2nd, 2015 (<http://foreignpolicy.com/2015/10/02/central-europes-memory-hole-migrants-refugees/>).
- Dienstbier, Jiří. 1990. *Snění o Evropě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Drakulic, Slavenka. 2015. „Competing for victimhood. Why Eastern Europe Say No to Refugees.“ *Eurozine*. April 11th, 2015 (<http://www.eurozine.com/articles/2015-11-04-drakulic-en.html>).
- Drulák, Petr. 2012. *Politika nezájmu: Česko a západ v krizi*. Praha: SLON.
- Drulák, Petr; Königová, Lucie. 2005. „The Czech Republic – From Socialist Past to Socialized Future.“ In: *Socializing Democratic Norms: The Role of International Organizations for the Construction of Europe*. Ed. Trine Flockhart. London: Palgrave, 149–168.
- Fawn, Rick. 2004. „Reconstituting a National Identity: Ideologies in Czech Foreign Policy after the Split.“ In: *Ideology and national identity in post-communist foreign policies*. Ed. Rick Fawn. Portland: Frank Cass Publishers, 204–228.
- Halperin, Eran; Sharvit, Keren, eds. 2015. *The Social Psychology of Intractable Conflicts*. London: Springer.
- Havel, Václav. 1989. „Děkovná řeč.“ In: *Do různých stran*. Praha: Lidové noviny, 1989, 97.
- Hill, Christopher. 2003. *The Changing Politics of Foreign Policy*. New York: Palgrave MacMillan.
- Horváth, Sándor. 2015. „Goodbye Historikerstreit, Hello Budapest City of Angels: The Debate about the Monument to the German Occupation.“ *Forum. Cultures of History* (<http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/hungary/goodbye-historikerstreit-hello-budapest-city-of-angels-the-debate-about-the-monument-to-the-german-occupation/#fn-text19>).
- Kořan, Michal. 2010. „Politický kontext a tvorba české zahraniční politiky.“ In: *Česká zahraniční politika v roce 2009: Analýza ÚMV*. Michal Kořan a kol. Praha: ÚMV.
- Kořan, Michal. 2012. „Dvě dekády české zahraniční politiky a bezvýhodnost internacionalistické hegemonie.“ *Politologický časopis*, č. 3.
- Kořan, Michal. 2014. „Viktor Orbán a kyvadlo.“ *NatoAktual*. 23. září 2014 (http://www.natoaktual.cz/viktor-orban-a-kyvadlo-0bj-na_analyzy.aspx?c=A140923_165158_na_analyzy_m02).
- Kořan, Michal. 2015. „Politický kontext a tvorba české zahraniční politiky.“ In: *Česká zahraniční politika v roce 2013: Analýza ÚMV*. Michal Kořan a kol. Praha: ÚMV.
- Kořan, Michal. 2016. „Politický kontext a tvorba české zahraniční politiky.“ In: *Česká zahraniční politika v roce 2015: Analýza ÚMV*. Michal Kořan a kol. Praha: ÚMV.
- Kundera, Milan. 1984. „The Tragedy of Central Europe.“ *New York Review of Books*, 31, č. 7.
- Lyman, Rick. 2015. „Eastern Bloc’s Resistance to Refugees Highlites Europe’s Cultural and Political Divisions.“ *New York Times*. Sep 12th, 2015 (http://www.nytimes.com/2015/09/13/world/europe/eastern-europe-migrant-refugee-crisis.html?_r=0).
- Rosati, Jerel. 2004. „The Frustrating Study of Foreign Policy Analysis.“ *International Studies Review*, 6, 109–111.
- Rupnik, Jacques. 2009. „Dědictví Jalty.“ In: *V kleštích dějin*. Ed. J. Trávníček. Brno: Host, 62–69.